

AZƏRBAYCAN BOYAKARLIQ SƏNƏTİ MÜHARİBƏ İLLƏRİNDƏ

Xanım Əsgərova,

*Azərbaycan Rəssamlıq Akademiyasının müəllimi,
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail: xanumaskerova@mail.ru*

Açar sözlər: İkinci Dünya Müharibəsi, boyakarlıq, rəssam, yaradıcılıq.

Ключевые слова: Вторая Мировая Война, живопись, художник, творчество.

Key words: World War II, painting, artist, creative activity.

Rəngkarlığımızın XX əsrin sonuna kimi davam edən inkişaf mənzərəsi, ilk növbədə, onun yeni-yeni adlarla həm də fərqli dəst-xətlərlə zənginləşməsi ilə diqqət çəkir. Bu, qədim və zəngin bədii ənənələrə malik olan rəngkarlığa, onun müxtəlif janrlarına azərbaycanlı rəssamlar tərəfindən yaddaqalan töhfələr vermələri ilə bağlı olmuşdur. Çəşidli rəngləri hər bir əsərin obraza çevrilməsinə yönəltmək, onun ən təzadlı çalarlar toplusuna fikir və ovqat daşıyıcılığını etibar etməklə əsərin təsirliliyinə nail olmaq, yəqin ki, Azərbaycan rəssamlarının bu sahəyə ən böyük yaradıcı xidmətləridir. Bu sahənin, yəni obraz axtarıqlarının Azərbaycan rəngkarlığında təsirli ifadə vasitəsinə çevrilmə prosesinə nəzər salmaqla, onun nə qədər önəmli bədii-estetik məziyyət daşıyıcısı olduğuna əmin olmaq mümkündür. Belə ki, XX əsrin əvvəllərində heç bir ixtisas təhsili almayan Əzim Əzimzadənin və ilk professional təhsil alanlardan biri olan Bəhrüz Kəngərlinin yaradıcılığının milli rəssamlığımızda dərin iz buraxması şübhəsiz ki, onların əsərlərində özünəməxsus bədii dəyərlərin mövcudluğu ilə bağlı idi. Azərbaycan boyakarlıq tarixində həddindən artıq müraciət olunmuş mövzulara belə yeni və yaradıcı yanaşan, əsərlərinin həmişəyaşarlığını təmin edən sənətkarlarımız da az olmayıb. Amma bununla belə bu

dolayısı və birbaşa asılılığın təsviri sənətin təşəkkülünə, əsərlərin bədii tutumuna təsir göstərməsi danılmazdır. Bu mənzərə 1940-50-ci illərin təsviri sənət əsərlərində izlənilməkdədir. 1940-50-ci illərdə ərsəyə gətirilən nümunələrin çoxunun vətənpərvərlik ruhuna köklənməsini də təbii saymaq olar. Buna səbəb 1941-ci ildə Almanıyanın Sovet İttifaqına qarşı hücumu başlaması oldu.

İkinci Dünya Müharibəsinin başladığı dövrdə hər sahədə olduğu kimi, incəsənət aləminin nümayəndələri, xüsusilə də, **rəssamlar** düşmənlə mübarizədə ən aktiv fəaliyyətə keçdilər. İnsanların həqiqi qəhrəmanlığı, onlarda mövcud olan milli ruh yüksəkliyi incəsənət sahəsində yaradıcılığa o qədər güclü stimül verirdi ki, hər dəfə yeni-yeni obrazlar meydana gəlirdi. Vətənə sədaqət, məhəbbət hisləri, şərəf və ləyaqət fırça ustalarımızın düşüncələrini qidalandıran əsas mənbələr idi. Çoxmillətli birliyin üzərini alan təhlükə həmin məkanda yaşayanların bütün sahələrdə əməkdaşlığını tələb etdiyindən, təsviri sənət sahəsində də fəaliyyət göstərənlərin bütün söylərini ümumi qələbənin əldə olunmasına yönəltmələri təbii idi. Arxa cəbhədə çalışanlar, o cümlədən, rəssamlar döyüşən orduda olanlara bütün vasitələrlə mənəvi dayaq olmağa çalışırdılar. Müharibə illərində Bakıda fəaliyyət göstərən gənc rəssamlar xalqı düşməinə nifrət

ruhunda, eləcə də onlar üzərində qələbəyə kökləyən əsərlər yaratmağa çalışırdılar. Rəssamlarımızın müharibə dövrü yaradıcılığında konkret şəxsiyyətlərin portretləri ilə yanaşı, xalqımızın şərəfli tarixi keçmişini əks etdirən süjetli tablolar da geniş yer tutmuşdur. Bu rəngkarlıq əsərlərində təsvir olunanlar yaddaqalan obraz səviyyəsinə qaldırıldığından bu gün də əhəmiyyətini saxlamışdır. Təsviri sənətdə, o cümlədən, **boyakarlıq sahəsinin** sənətkarları çəkdiqləri əsərlərlə ön və arxa cəbhədə olanları qələbəyə ruhlandırmağa və mənəvi dayaq olmağa çalışırdılar. Əgər bu prosesi obrazlı şəkildə dəyərləndirməli olsaq, onda 1941-1945-ci illərdə Bakının ön cəbhəni yanacaq təmin etdiyi halda arxa cəbhənin də fırçasıyla “döyüşdüyünü” demək mümkündür. Artıq tarixə qovuşmuş həmin illərin təhlili göstərir ki, Azərbaycan rəssamlarının dünya incəsənətindən o vaxta kimi faydalana bildiyi bədii-texniki vasitələr müharibə dövründə faşizmlə mübarizəyə qalxmış sovet xalqına böyük mənəvi dəstək oldu. 1942-ci ilin mayında Bakıda təşkil olunmuş **“Azərbaycan xalqının oğulları – Vətən müharibəsinin qəhrəmanları”** sərgisində ekspozisiyaya daxil edilmiş əsərlərdə rəssamlardan Qəzənfər Xalıqov, Baba Əliyev, Mikayıl Abdullayev, Sadıq Şərifzadə, Kamil Xanlarov, Salam Salamzadə və başqaları artıq müharibənin elə birinci ilində böyük qəhrəmanlıqlar göstərmiş Hüseynbala Əliyev, Məzahir Abbasov, Kamal Qasımov və Novruz Aslanovun yaddaqalan obrazlarını yaratmağa nail olmuşdular. Bakının bir neçə yerində quraşdırılmış təbliğat guşələrində Azərbaycan rəssamlarının vaxtaşırı nümayiş etdirilən əsərlərinin xoş sorağı, təsirli ideoloji mübarizə aparmaları, hətta Moskvaya Kremlə gedib çıxmışdı. 1943-cü ildə Rusiyanın məşhur Tretyakov qalereyasında Azərbaycan rəssamlarının müharibə və vətənpərvərlik mövzusunda əsərlərinin nümayişi bilavasitə İ.V.Stalinin göstərişi ilə baş tutmuşdur. Sadıq Şərifzadə və Tağı Tağıyevin qəhrəman təyyarəçi Məzahir Abbasov və Hüseynbala Əliyevə həsr etdiqləri portretlər (1942), Kamil Xanlarovun “Cavanşir” (1942), Sadıq Şərifzadə, Mikayıl Abdullayev və Böyükəğa Mirzəzadənin “Babəkin yürüşü” (1942), Tağı Tağıyevin “Koroğlu” (1942), Sadıq Şərifzadənin “Babək” (1944), Qəzənfər Xalıqovun “Qafqaz

xalqları faşist işğalçıları ilə mübarizədə” (1943) adlı tabloları belə sənət nümunələrindən idi. Həç şübhəsiz bu boyakarlıq əsərlərinin həm Bakıda, həm də Moskvada uğur qazanmasının kökündə rəssamların dünya incəsənəti ənənələrinə yaradıcı münasibəti dururdu.

Müharibə dövrünün tarixi hadisələrindən biri kimi 1940-cı ildə Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illiyinin qeyd olunmasına hazırlıqla bağlı onun portretinin yaradılması üçün keçirilən müsabiqədə Qəzənfər Xalıqovun birinci mükafata layiq görülməsi, şübhəsiz ki, onun obraz yaratmaq sahəsində malik olduğu bədii potensialın ifadəsinin yeni mərhələsi oldu. Bu gün hamıya yaxşı tanış olan bu portret zahirən nə qədər real biçimli görünsə də, daha çox dövrünün yaradıcı şəxsiyyətlərinin ən yaxşı etik-insani keyfiyyətlərini özündə əks etdirən obraz kimi qəbul olunur. Rəssamlarımızın həmin dövrdə yaratdıqları dəyərli nümunələrdən söz açanda o zamanlar çox gənc olan Mikayıl Abdullayevin dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyova (1943), yazıçı Mirzə İbrahimova (1944) və məşhur aktrisa Məziyə Davudovaya (1944) həsr etdiyi portretlərin adını xüsusu vurğulamaq istərdik. Belə ki, reallığı ilə seçilən həmin əsərlərdə fırça ustasının insan psixologiyasına nüfuz etmək ustalığı kifayət qədər qabarıqdır. Onun müharibə illərində ərsəyə gətirdiyi “İşğalçılar” (1941) və “Dövlət Müdafiə Komitəsinin iclası” (1941-1943) tablolarında da boyakarlıq və kompozisiya qurmaq istedadı məxsusi idi. Bu nümunələr əslində o zamanlar hələ tələbə olan M.Abdullayevin uğurlu gələcəyindən xəbər verirdi və çox qısa bir müddətdən sonra onun özünü böyük boyakar kimi tanıdı bilməsi də bunun təsdiqi oldu.

Həmin illərdə kişilərlə bərabər **qadın rəssamlarımız** da böyük səylə çalışırdılar. Kişi müəlliflərinin işlərindən fərqli olaraq, onların əsərləri daha çox sülhsevər və insanpərvərlik hisləri ilə dolu idi. Ümumiyyətlə, o dövrdə rəssamların gərgin yaradıcılıq fəaliyyətini sübut edən mühüm amillər içərisində Rəssamlar İttifaqı tərəfindən təşkil olunan və respublikanın bir çox şəhər və rayonlarında nümayiş olunan çoxsaylı sərgilər böyük əhəmiyyətə malik idi. Əlbəttə, müharibə dövrünün sərgiləri əvvəlkilərdən öz mövzuları ilə kəskin şəkildə fərqlənirdi. Rəssamların canlı

təəssürlərə əsasən, yaratdıqları əsərlərdə mövzu kasadlığı nəzərə çarpmırdı. Müəlliflər tərəfindən düşünülmüş kompozisiya hər zaman alınmır, mövzunun mahiyyətinin, fəlsəfəsinin bütövlüklə açıqlanmasına nail olmaq mümkün olmurdu. Lakin bu tablolarla böyük səmimiyyət və həqiqət mövcud idi. Yaranan əsərlər içərisində əsasən, tematik süjetlər və portretlər üstünlük təşkil edirdi. Bu sərgilərdə qadın rəssamlarımız – Gülnaz Salamovanın “Cəbhədən məktub” və “Muştuluq” (1943), Reyhan Topçubaşovanın “Cərrah Topçubaşov döyüşçünün həyatını xilas edir” (1942), Marqarita Əfəndinin “Qafqaz dağlarından artilleriyanın keçirilməsi” (1942), İzzət Seyidovanın “Mirvarid Dilbazinin portreti” (1943), Natalya Miklaşevskayanın “Cəbhəyə isti əşyalar” (1943), Güllü Mustafayevanın və digərlərinin səmimi hisslərlə yüklənmiş əsərləri də yüksək qiymətləndirilir. 1943-cü ildə qadın rəssamların III sərgisində ilk dəfə olaraq Xalidə Səfərova, Sara Aşurbəyli (Salamova), Bədurə Əfqanlı, Zəhra İsmayılova da iştirak etmişdilər. Onların yaradıcılığında mənzərə və məişət janrlarına daha çox üstünlük verilmişdir. Məhz bu illərdə qadın rəssamlarımız – Reyhan Topçubaşova, Natalya Miklaşevskaya və Maral Rəhmanzadənin daxil olduğu qrup da ilk dəfə olaraq, neft mövzusunda əsərlər yaratmaq üçün mədənlərə göndərilmişdilər. Bir sözlə, faşizm ilə mübarizə illərində rəssamlar tərəfindən müharibənin bütün faciəsini əks etdirən və qələbə çalmış xalqın qəhrəmanlığını tərənnüm edən çoxsaylı əsərlər milli incəsənətimizə qəhrəmanlıq səhifələri kimi daxil olub.

Böyük Vətən Müharibəsinin qələbə ilə başa çatması qırxıncı illərin ikinci yarısında yaradılacaq sənət nümunələrinin məna və məzmun tutumunu şərtləndirmişdir. Qələbə sevincindən qaynaqlanan insanların quruculuq işlərində çeşidli əmək meydançalarında göstərdikləri fədakarlıqların bədiiləşdirilməsi rəssamların müxtəlif nəsillərinin yaradıcılığında əsas meyar idi desək, yanılmarıq. Boyakarlığımızın 1940-50-ci illər mərhələsi, ilk növbədə, rəssamların süjetli tablo sahəsində uğurlu əsərlər yaratması ilə diqqət cəkdir. Mikayıl Abdullayev bu sahədə xüsusi fəallıq göstərmişdir. Onun lirik-poetik ovqatlı tablolarının süjet xəttini müasirlərinin gündəlik həyatı təşkil edir. Əgər o, “Axşam” (1948) tab-

losunu səciyyələndirən duyğulandırıcı ovqatı rənglərin açıq-gümüşü və tünd yaşıl boyaların uyarlığından yaranmış koloritlə əldə edibsə, “Səadət quranlar” (1951), “Rəfiqələr” (1952-1953), “Mingəçevir işıqları” (1948), “Beşilliyin yollarında” (1949) və “Ekskavatorçu Sarvan Salmanovun portreti” (1949) tablolarında isə motivlərin nikbinliyinin qabarıqlığına şux rənglərin birləşməsi ilə nail olub. Artıq adları vurğulanan əsərlərində insanın və onun əməyinin təntənəsinin bədiiləşdirilmiş tutumuna nail olan gənc rəssam gözümüzdə adiləşən şəhər və məişət motivini, Mingəçevirin əzəmətli tikinti meydançalarını, eləcə də bu məkanları varlıqları ilə rəvnəqləndirən zəhmətkeşlərin görünənlərinin və yaşananlarının vəhdəti şəklində təqdim etməklə, XX əsr Azərbaycan boyakarlığını özünəməxsus tablolarla zənginləşdirdiyini təsdiqləmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Fərzəliyev Ç. Azərbaycan rəngkarlığı antologiyası. Bakı: Mega, 2007.
2. Müasir Azərbaycan memarlığı və incəsənəti. Bakı: Elm, 1992.
3. Габиев Н.Д. Живопись Советского Азербайджана. Баку: Элм, 1982.
4. Искусство Советского Азербайджана Москва Советский художник, 1970.
5. Миклашевская Н.М. Становление и развитие искусства социалистического реализма в советском Азербайджане (1920-1945) Баку: Элм, 1974.

Kh.Asgerova

Art of painting of Azerbaijan during the war

Summary

The given article is devoted to the research of the art in Azerbaijan during World War II. The main focus is on the analysis of the art works created by the leading artist of this period.

X.Аскерова

Азербайджанская живопись во времена войны

Резюме

Данная статья посвящена исследованию искусства живописи Азербайджана в годы Второй Мировой Войны. Поддаются тщательному анализу творческие работы, созданные в этот период передовыми художниками республики.